

*Балашова С. П., кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри військової педагогіки та психології
ВІКНУ (м. Київ)
Дробко Л. В., курсант ВІКНУ (м. Київ)*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ

Стаття присвячена проблемі вивчення комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби. У статті представлена структура, зміст та критерії рівня сформованості комунікативних здібностей військовослужбовців строкової служби та підходи добору психологічних методів їх діагностики.

Ключові слова: комунікативна сфера, комунікація, здібності, комунікативні здібності та комунікативні якості.

Статья посвящена проблеме изучения коммуникативной сферы военнослужащих срочной службы. В статье представлена структура, содержание и критерии уровня сформированности коммуникативных способностей военнослужащих срочной службы и подходы отбора психологических методов их диагностики.

Ключевые слова: коммуникативная сфера, коммуникация, способности, коммуникативные способности и коммуникативные качества.

The article is devoted the problem of study of communicative sphere of servicemen of urgent service. In the article the presented structure, maintenance and criteria of level of formed of communicative capabilities of servicemen of urgent service and approaches of selection of psychological methods of their diagnostics.

Keywords: communicative sphere, communication, capabilities, communicative capabilities and communicative qualities.

Постановка проблеми. Зміни, що сталися і відбуваються в світі в ХХІ столітті, висувають нові вимоги до реформування Збройних Сил України. Сучасна армія, як показує практика, повинна бути малочисельною, але високоефективною. В цих умовах гостро постає проблема формування та розвитку комунікативних здібностей військовослужбовців строкової служби, які б призводили до підвищення ефективності їх сумісної діяльності. Сучасна дійсність потребує вироблення єдиної, психологічно та педагогічно обґрунтованої системи роботи з діагностики, формування, розвитку та удосконалення комунікативної сфери військовослужбовців всіх категорій, а особливо військовослужбовців строкової служби. В сучасній психологічній літературі недостатньо праць, які б були присвячені вивченню комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби, тому дана проблема залишається актуальною і тепер.

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що саме через спілкування, рівень сформованості та розвитку комунікативних здібностей забезпечується взаємодія та взаємозв'язки між військовослужбовцями, яка дозволяє ефективно, успішно і результативно виконувати поставлені бойові завдання. Зміст комунікації може бути різноманітним, але це завжди повідомлення, яке повинно забезпечити виконання

поставленого завдання. Спілкування передбачає не просто обмін інформацією, а й обмін знаннями, враженнями, почуттями та емоціями. З одного боку, вони швидкоплинні, з іншого – стійко позиціонують особистість щодо співслужбовців.

Метою даної статті є викладення результатів дослідження щодо підходу до структури комунікативної сфери та психологічної діагностики комунікативних здібностей військовослужбовців строкової служби.

Аналіз останніх досліджень. Наше дослідження ґрунтується на визначеннях: “комунікативна сфера”, “комунікація”, “здібності”, “комунікативні здібності” та “комунікативні якості”.

Важливе місце у комунікативній сфері військовослужбовців строкової служби займають комунікативні здібності. Сучасна практична психологія приділяє велику увагу питанню аналізу комунікативних здібностей військовослужбовців. Досконала діагностика комунікативних здібностей військовослужбовців є підґрунтям до продуктивного професійного відбору та добору військовослужбовців. Суттєвий практичний інтерес становлять методи вивчення, формування та розвитку комунікативних здібностей, комунікативного тренінгу, розробки рекомендацій щодо корекції стилю

спілкування. Продуктивне вирішення питань діагностики та корекції комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби неможливе без надання їй визначення та виділення її структури.

Узагальнивши вивчену нами психолого-педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що комунікативна сфера військовослужбовців строкової служби – це вид соціальної активності, скерованої на передачу знання, що формується й циркулює у військовому колективі по спеціально створених каналах та структурах.

Науковці, які займалися дослідженням комунікативної сфери, виділяють три її сторони: інтерактивну (взаємодія), перцептивну (розуміння між військовослужбовцями) та спілкування (обмін інформацією).

Сторона спілкування тісно пов'язана з обміном інформацією, проте не може бути вичерпно розкрита з точки зору інформаційної теорії. Спілкування - це не тільки прийом та передання інформації, а й стосунки принаймні двох військовослужбовців, де кожен є активним суб'єктом взаємодії. Крім обміну інформацією, відбувається орієнтація на іншого, тобто аналізуються мотиви, цілі, установки об'єкта інформації (іншого суб'єкта). В акті міжособистісної комунікації важливу роль відіграють значущість інформації, прагнення сприйняти її загальний зміст.

Ще одна особливість комунікативного процесу полягає в тому, що завдяки знаковій системі військовослужбовці, які спілкуються в даний момент впливають один на одного. При цьому ефективність комунікації залежить від міри цього впливу, тобто йдеться про зміну типу відносин, що склалися між військовослужбовцями. Такий вплив випускається з уваги при інформаційному підході.

Комунікативний вплив відбувається за умови прийняття єдиної системи значень усіма учасниками акту комунікації. Лише за цієї умови можливе досягнення військовослужбовцями взаєморозуміння. Якщо немає такого загального розуміння, можуть виникати перепони в процесі спілкування, так звані комунікативні бар'єри.

Комунікативна взаємодія військовослужбовців відбувається

переважно у вербальній (словесній) формі - в процесі мовного спілкування. Його особливість полягає в тому, що воно за формою і за змістом спрямоване на іншого військовослужбовця, включене в комунікативний процес, є фактом комунікації. Вербальна комунікація може бути спрямована на окремого військовослужбовця, певну групу (чи навіть не мати конкретного адресата), але в будь-якому разі вона має діалоговий характер і являє собою постійні комунікативні акти.

У процесі спілкування мовлення виконує також інформативну функцію. Виділяють інформацію інструментальну, що стосується безпосередньо засобів розв'язання певного завдання, та експресивну, що торкається оцінок, самооцінок, емоційних зв'язків між військовослужбовцями строкової служби (тобто цей вид інформації має соціально-емоційний характер). Інструментальна інформація більше пов'язана з регуляцією власної діяльності. З допомогою експресивної інформації активно регулюється взаємодія між військовослужбовцями. Між цими двома видами інформації важко провести чітке розмежування, може йтися скоріше про перевагу одного з цих видів, що визначається конкретними умовами діяльності та взаємодії.

Мовлення є засобом емоційного впливу, який стимулює або гальмує дію певного військовослужбовця. Емоційно-позитивний вплив (заохочення) та емоційно-негативний вплив (покарання) регулюють спільні дії військовослужбовців. Це сприяє кращому розумінню ситуативних цілей, що поліпшує ефективність групової діяльності. Без застосування комунікативних категорій "схвалення" та "несхвалення" неможлива ніяка координація спільної діяльності.

Інтерактивна сторона комунікації виражається у взаємодії військовослужбовців при організації й здійсненні спільної діяльності. При цьому слід мати на увазі, що інтерактивна сторона не вичерпується лише формою спілкування, зовнішньою картиною взаємодії. Мають значення мотиви, цілі комунікації кожної сторони, їх взаємодія. Дослідженнями встановлені види взаємодії – співдружність, конкуренція, конфлікт. Аналізуючи види взаємодії, слід мати на увазі, що

співдружність, конкуренція й конфлікт – це не тільки взаємодія двох військовослужбовців. Вони мають місце між частинами груп та між групами в цілому.

Перцептивна сторона комунікації виражається в сприйнятті одним військовослужбовцем по спілкуванню іншого [1].

У соціальній психології прийнято розглядати рівні комунікації. Вчені пропонують виділити три рівні: макрорівень, мезорівень і мікрорівень. Перший виражається в тому, що військовослужбовець строкової служби спілкується з іншими військовослужбовцями у відповідності із суспільними відносинами, які склалися, традиціями, звичаями. Він визначає своєрідну стратегію комунікації особистості протягом усього життя. Мезорівень – спілкування в межах змістовної теми, одноразове або багаторазове в часі. Мікрорівень – акт контакту, який несе елемент змісту, що й виражається в певних зовнішніх показниках (питання – відповідь, мімічний і пантомімічний акт і ін.). Мікрорівень являє собою найпростіші елементи, що лежать в основі інших рівнів спілкування [2].

На основі теоретичного аналізу наукової літератури ми розробили структуру комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби до якої увійшли:

I. Гностичні комунікативні здібності – це специфічні властивості військовослужбовців строкової служби, які допомагають сформувати у них інтелектуальний, моральний та військово-професійний фонд за допомогою спілкування. До них ми відносимо:

1. Здатність військовослужбовця розуміти співрозмовника – це здатність військовослужбовців строкової служби у процесі спілкування усвідомлювати, чітко розуміти тему, мету спілкування і кінцевий результат.

Критерії оцінки: високий рівень – військовослужбовець під час спілкування не перебиває свого співрозмовника, активно веде діалог, при цьому він впевнений у точності сприйняття або інтерпретації отриманої інформації. Середній рівень – військовослужбовець приблизно орієнтується в інформації, яка передається співрозмовником, але не завжди може підтримати розмову за різних причин.

Низький рівень – військовослужбовець строкової служби не може або не бажає підтримувати розмову з співбесідником.

2. Уміння слухати партнера по спілкуванню. Слухання є однією з основних ланок процесу спілкування. Від нього залежить ефективність взаємодії, взаєморозуміння під час спілкування. Воно ефективне тоді, коли йде безперервне оцінювання сказаного співрозмовниками.

Критерії оцінки: високий рівень – військовослужбовець строкової служби уміє слухати, орієнтується в темі розмови, не втручається в хід розмови співбесідника, виявляє підтримку, схвалення, розуміння за допомогою стислих відповідей, що дає змогу продовжити бесіду, зняти напруження. Середній рівень – військовослужбовець може перебивати свого співрозмовника, задавати некоректні питання або іноді відхилятися від теми розмови. Низький рівень розвитку – військовослужбовець при наявності партнера по спілкуванню дуже рідко дає йому можливість виразити свою думку з приводу того чи іншого питання, перебиває його та неухважно слідкує за ходом розповіді.

3. Здатність до емпатії – вміння поставити себе на місце іншого військовослужбовця, здатність до довільної емоційної чуйності по відношенню до інших військовослужбовців строкової служби. Співпереживання – це прийняття тих почуттів, які відчуває інший військовослужбовець так, ніби вони були власними. Емпатія сприяє збалансуванню міжособистісних відносин. Вона робить поведінку військовослужбовців соціально обумовленою.

Критерії оцінки: високий рівень – військовослужбовці чутливі до потреб оточуючих, великодушні, схильні пробачати іншим їх проступки, завжди зрозуміють і допоможуть у будь-якій життєвій ситуації. Середній рівень – військовослужбовці розуміють почуття і потреби інших, але не завжди пропонують свою допомогу, часто намагаються навіть уникати подібних розмов. Низький рівень – військовослужбовці строкової служби важко встановлюють контакти, як з іншими військовослужбовцями, так і з керівниками управлінської ланки. Вони почувають себе некомфортно. Військовослужбовці не розуміють, не сприймають і не хочуть

допомагати іншим з їхніми потребами, проблемами, життєвими ситуаціями.

II. Експресивні комунікативні здібності – це вміння виражати свої думки як вербальними, так і не вербальними засобами комунікації. До експресивних комунікативних здібностей ми відносимо:

1. Уміння прогнозувати власну поведінку під час спілкування. Військовослужбовець відповідно до ситуації, в якій відбувається спілкування, вміє адекватно спрогнозувати свою поведінку.

Критерії оцінки: високий рівень – військовослужбовець строкової служби “правильно” поводить себе під час спілкування і його поведінка не виходить за межі дозволеного. Середній рівень – військовослужбовець не може спрогнозувати власну поведінку, але під час спілкування веде себе відповідно до ситуації, яка склалася. Низький рівень – військовослужбовець взагалі не розуміє, як поведінка може вплинути на результат спілкування, тому не звертає ніякої уваги ні на свою поведінку, ні на поведінку співрозмовника.

2. Вміння аргументувати – військовослужбовець має достатній рівень знань, сформований світогляд для того, щоб виразити свою точку зору та обґрунтувати її, при цьому зберігає толерантність до співрозмовника.

Критерії оцінки: високий рівень – підтримуючи тему розмови, військовослужбовець строкової служби без проблем виражає свою точку зору, аргументує її, при цьому толерантно ставиться до співрозмовника. Середній рівень – військовослужбовець здатен чітко виразити свою точку зору на певну проблему, яка порушена під час розмови, але вона є непереконливою і викладена інформація не завжди вірна. Низький рівень – військовослужбовець виражає своє бачення проблеми, яка обговорюється, але обґрунтувати та переконати в його істинності, слушності він не може тому, що життєва позиція є недостатньою і рівень знань дуже низький.

III. Раціональні комунікативні здібності – це вміння, які допомагають реалізувати особистість, яка б ефективно відповідала запитам реального життя.

1. Адекватність розуміння партнера – військовослужбовець правильно розуміє співрозмовника і відповідно до почутої інформації може продовжувати тему розмови, а при необхідності – давати відповідь на запитання.

Критерії оцінки: високий рівень розвитку – військовослужбовець строкової служби розуміє тему розмови, підтримує її та адекватно сприймає співрозмовника. Середній рівень – військовослужбовець при спілкуванні інколи може не розуміти про що говорить його співрозмовник, але уточнивши деякі деталі, взаєморозуміння під час спілкування відновлюється. Низький рівень – військовослужбовці не розуміють і не сприймають одне одного, тому складається враження, ніби вони спілкуються не між собою, а кожен сам із собою.

2. Здатність звертати увагу на головне (суттєве) у спілкуванні – одна з найголовніших умінь, адже воно забезпечує можливість виділити зі всього потоку інформації те, що потребує уваги та подальшого обговорення.

Критерії оцінки: високий рівень – військовослужбовець чітко, точно і правильно виділяє головні моменти під час розмови. Середній рівень – для виділення головного (суттєвого) під час спілкування військовослужбовцям потрібно більше інформації та детального її обґрунтування. Низький рівень – головні (суттєві) моменти спілкування можуть бути виділені лише з допомогою сторонніх.

Відповідно до розробленої нами структури комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби ми дібрали методи і методики їх діагностики. Серед провідних методів, які ми застосовували для вивчення і діагностики комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби були: спостереження, інтерв'ю, бесіда, а також метод незалежних експертних оцінок. Також ми використали методики, які були спрямовані на дослідження виділених нами складових комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби, а саме: методика на визначення комунікативних і організаторських здібностей особистості (КОС-2), методику на дослідження рівня емпатійних тенденцій, методика “Психологічна сумісність”, діагностика

Питання психології

комунікативної та соціальної компетентності (КСК), діагностика комунікативної толерантності (В. В. Бойко), діагностика комунікативно-характерологічних особливостей особистості (Л.І. Уманський, І.А. Френкель, А.Н. Лутошкін, А.С. Чернишев).

Вивчення рівня розвитку комунікативних умінь військовослужбовців строкової служби ми проводили на базі 101-ї окремої бригади охорони Генерального штабу Збройних Сил України та 30-ї автомобільної бази Генерального штабу Збройних Сил України. У дослідженні брали участь 97 військовослужбовців строкової служби.

За результатами проведеного дослідження нами були зроблені висновки, що запропоновані нами методи і методики в повній мірі відображають рівень сформованості та розвитку комунікативних здібностей військовослужбовців строкової служби за запропонованою нами структурою.

Аналізуючи отримані дані, ми зробили висновки, що методика на визначення комунікативних і організаторських здібностей особистості (КОС-2) дає уявлення про загальний рівень сформованості комунікативних здібностей у військовослужбовців строкової служби. Це підтверджують використані нами методи спостереження, інтерв'ю та метод незалежних експертних оцінок.

Досліджувані з високим рівнем розвитку комунікативних здібностей можуть тримати повний контроль над ситуацією, яка виникла, вони не губляться як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях, швидко знаходять приятелів, займаються спільною діяльністю, допомагають співслужбовцям.

Військовослужбовцям строкової служби з низьким рівнем розвитку комунікативних здібностей не властиве прагнення до спілкування, вони почувають себе напружено в новій обстановці, колективі, зазнають труднощів у встановленні контактів з співслужбовцями і ініціативу проявляють дуже рідко. Такі військовослужбовці характеризуються також низьким рівнем прояву схильності до комунікативної та організаторської діяльності.

Висновки. Нами було встановлено, що на процес формування та розвитку комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби впливають індивідуально-психологічні особливості, емоційно-вольові якості (тривожність), рівень інтелектуального розвитку, а також рівень адаптації до умов служби. Отже, в процесі нашої роботи ми теоретично обґрунтували і запропонували нове рішення задачі формування, розвитку та діагностики комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби.

Література

1. Леонтьев А.А. Психология общения. 2-е изд., испр. и доп. / А.А. Леонтьев – М. : Смысл, 1997. – 365 с.
2. Парыгин Б.Д. Анатомия общения / Б.Д. Парыгин. – СПб: изд. Михайлова В.А., 1999. – 301 с.